

Paweł Wojciechowski

Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-7532-0522

Ukraińskie książki dla dzieci. Edycje polskie – II poł. XX wieku (przegląd)

Celowo odsuwając szeroką problematykę wyływającą z charakteru kulturowego, społecznego i politycznego Ukrainy¹, w niniejszym przeglądzie chciałbym zwrócić uwagę na przykłady książek przeznaczonych dla czytelnika niedorosłego, w których wartością prymarną są: tekst oraz ilustracja (ich wzajemne oddziaływanie, dwuadresowość, inżynieria papieru). Patrząc na ukraiński rynek książki dziecięcej rozwijający się od lat 80. XX wieku, zauważalnie wzrosła wielostronność działań wydawniczych. W latach 1980–1990 ukazały się w Polsce następujące ukraińskie książki dla dzieci:

- Ivan Franko, *Kiedy zwierzęta umiały mówić. Bajki o zwierzętach* (Kijów 1990, tłumaczenie z języka ukraińskiego Mikołaj Durkiewicz, ilustracje S.K. Artiuszenko);
- *Kot i kogut. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (brak autora, Kijów 1986, tłumaczenie jw., ilustracje Wiktor Kawun);
- *Pan Kocki. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (brak autora, Kijów 1986, tłumaczenie jw., ilustracje Walentyna Melnyczenko);
- Lesia Ukrainka, *Mamo, idzie już zima. Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1985, tłumaczenie jw., ilustracje Larysa Iwanowa);

¹ Zob. M. Świetlicki, „Dzieci imperium...” – postkolonialny wymiar ukraińskiego rynku książki i prasy dla dzieci i młodzieży, „Porównania” 2014, nr 15, s. 233–244.

- Pawło Tyczyna, *A ja do gaju chodziłam. Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1985, tłumaczenie jw., ilustracje Nina Denisova);
- *Kłos. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1984, brak autora, tłumaczenie jw., ilustracje Adel Gilewicz);
- *Kózka kłamczuszka. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1983, brak autora, tłumaczenie jw., ilustracje Adel Gilewicz);
- *Lisica i żuraw. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1982, brak autora, tłumaczenie jw., ilustracje Wołodymyr Gołozubow);
- *Zagadki. Ludowe zagadki ukraińskie* (Kijów 1983, brak autora, tłumaczenie jw., ilustracje Wołodymyr Gołozubow);
- Mykoła Trubłajini, *O Natalce i srebrnej rybce. Bajka dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1980, tłumaczenie z języka ukraińskiego Teodorij Starak, ilustracje Jewgienij Kuzniecowa).

Edycje wszystkich wymienionych książek miały miejsce w wydawnictwie literatury dziecięcej „Veselka” w Kijowie. Ta kijowska oficyna wydawnicza rozpoczęła działalność „w 1934 roku jako „Ditvidav URSR”; jako jedyne na radzieckiej Ukrainie drukowało literaturę dziecięcą (zarówno po ukraińsku jak i po rosyjsku; w 2010 roku prezydent Viktor Juśczenko nadał wydawnictwu „Veselka” miano państwowego. Niestety nie wiązało się to ze znacznym wsparciem finansowym, a książki „Veselki” [...] przypominają [...] wydania z czasów radzieckich”².

Wymienione wyżej książki reprezentują wysoki poziom przekazu kompletnego, budowanego przez słowo i obraz. Ich autorzy oraz ilustratorzy bazują na różnorodności typograficznej i graficznej, konstytuując utwory otwarte interpretacyjnie i percepcyjnie, a przez to ważne aksjologicznie i poznawczo. Nadto, są to książki doskonale zilustrowane, dopracowane pod względem warsztatu rysunkowego. Widać tu dbałość o detal, wielostronne uchwycenie różnorodności charakterów i zachowań postaci czy też funkcjonalności przedmiotów. Materia aksjologiczna każdej z opowieści doskonale wpisuje się w ilustrację (i odwrotnie), tworząc z nią koherentny przekaz. Przesłanie, zapis emocji, konstrukty postaci, są znakomicie

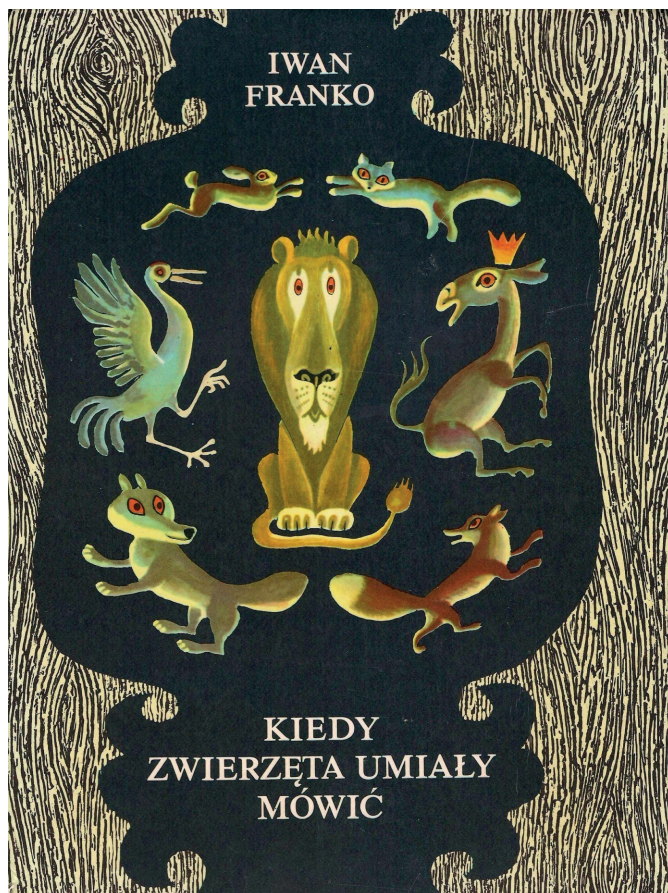
² Tamże, s. 236 i 239.

wkomponowane np. w naturalny rytm życia, czy też w autentyczne tło przyrody i silnie oddziałują wizualnie. Za sprawą poszerzającej/podwójnej narracji (narracja obrazu i narracja tekstowa), książki te warunkują w pełni zrozumiały i zwielokrotniony perceptywnie obraz rzeczywistości, wpisując się wręcz modelowo w powszechnie znaną definicję książki obrazkowej³.

Ilustracja 1. Lesia Ukrainka, *Mamo, idzie już zima*. *Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1985)

³ Zob. M. Zajęc, *Książka obrazkowa – próba definicji gatunku*, [w:] *Nowe trendy w literaturze i ilustracji dla dzieci. Książka obrazkowa*, Kołobrzeg 2008, s. 49.

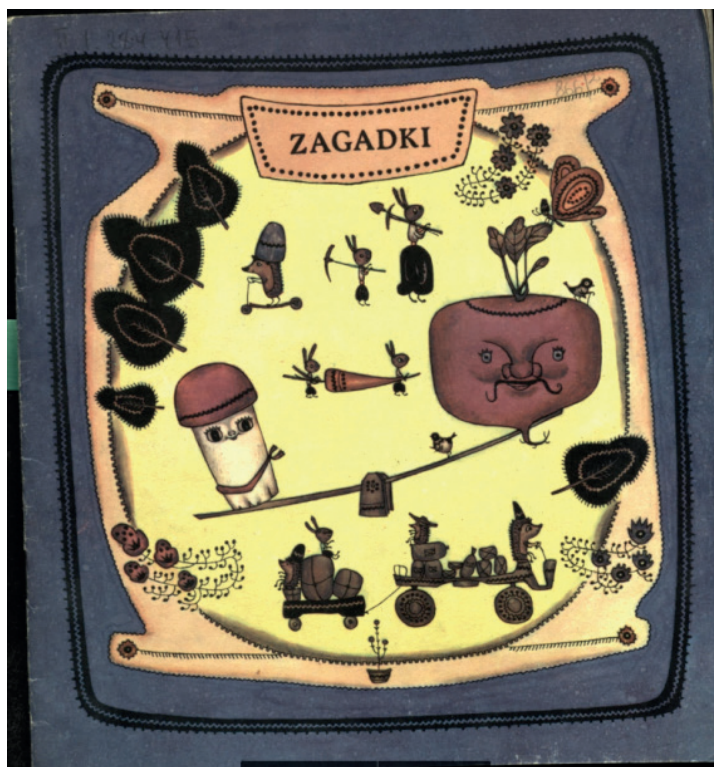

Ilustracja 2. Iwan Franko, *Kiedy zwierzęta umiały mówić. Bajki o zwierzętach* (Kijów 1990)

Warto zaznaczyć, iż ważkością swojej twórczości – wymierzoną w opresyjny brak wsparcia ze strony władzy reżimowej – pisarze ukraińscy wprowadzili nową jakość, nową wartość do książki dziecięcej, ubogiej pod względem edytorskim w dekadach wcześniejszych. Umiejętnie przełamali płaskość treściową oraz wielopoziomą banalność ilustracji⁴. Silne oddziaływanie funkcji estetycznej w ukraińskich książkach dla dzieci powoduje, że były one i są tak chętnie czytane. Różnice w emitowaniu treści historyjek i opowieści, zaciera

⁴ Zob. G. Leszczyński, *Sztuka książkowego uwodzenia*, [w:] tenże, *Wielkie małe książki. Lekturny dzieci. I nie tylko*, b.m. 2015, s. 267–268.

tutaj doskonała ilustracja, która uwypukla i nierzadko uzupełnia ważkości narracyjne, kształtuje poznawczo i emotywnie. Wybrani tu autorzy ukraińscy celują w efektownej mądrości pomysłów (np. wspomniana już dwudresowość książek: odbiorca niedorosły / dorosły), zaś ilustratorzy w nieszablonowości oraz autentyczności kreacji plastycznej, perfekcyjnie wykorzystują kolorystykę, harmonizują perspektywę wprowadzonymi komponentami ilustracji. Bardzo dobrym przykładem tych kompetencji jest oryginalna książka z ludowymi zagadkami ukraińskimi (okładka niżej), w której konkretne, proste zagadki w pierwszym rzędzie działają poznawczo, ale również uczą spostrzegawczości, kojarzenia, rozumienia, wycucia estetycznego.

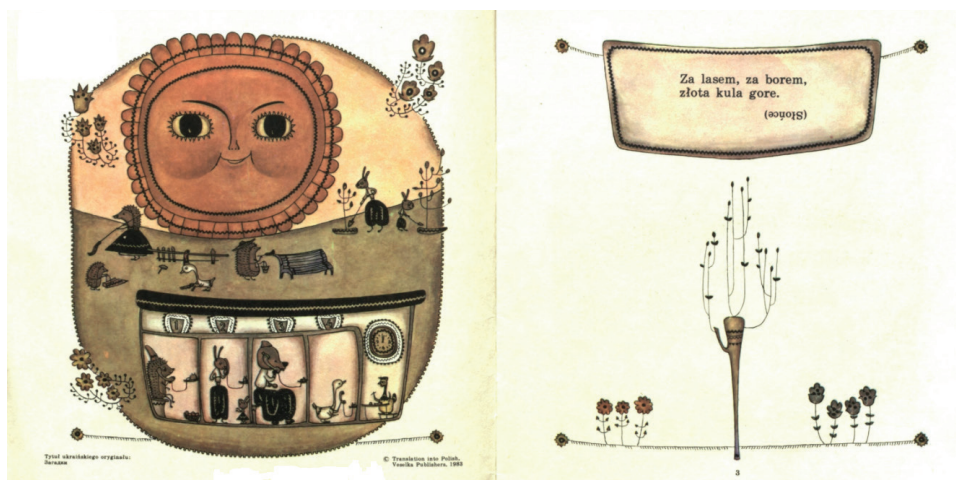

Ilustracja 3. Zagadki. *Ludowe zagadki ukraińskie* (Kijów 1983)

Znamienna jest tu oczywiście ilustracja, w której centrum znajduje się rysunek będący podpowiedzią do rozwiązania zagadki, sugestywnie wkomponowany w wielość typów postaci, mnogość przedmiotów i detali, co akty-

wizuje dziecko do samodzielnego namysłu. Dodatkowo, pod każdą lapidarną treścią, umieszczono w nawiasie (wydrukowaną odwrotnie) jednowyrazową odpowiedź – finalizującą lekcję „gimnastyki umysłu”.

Pomysł celujący (z wiodącą rolą obrazka), zaprezentowany w zgodzie z klasyczną zasadą „bawiąc – uczyć”. Zasada ta zmienia procesy rozumienia wielokątnego, wprowadza w tryb odkrywania indywidualnych kompetencji twórczych i bycia refleksyjnym, koncepcyjnym. Uruchamia wzajemność dwóch prymarnych czynników, które John Dewey nazywa „działaniem i odbieraniem”⁵. Taka podwojona lektura ma jeszcze jeden kardynalny cel, mianowicie kształtuje zdolności krytycznego postrzegania rzeczywistości, interpretowania zjawisk, zachowań i intencji człowieka. Lektura taka służy zatem „wznoszeniu doświadczenia, spójnego w postrzeganiu, a jednocześnie poruszanego ciągłymi zmianami w swym rozwoju”⁶ – jak celnie stwierdza Dewey.

Ilustracja 4. *Zagadki...* – przykład stron, s. 2-3

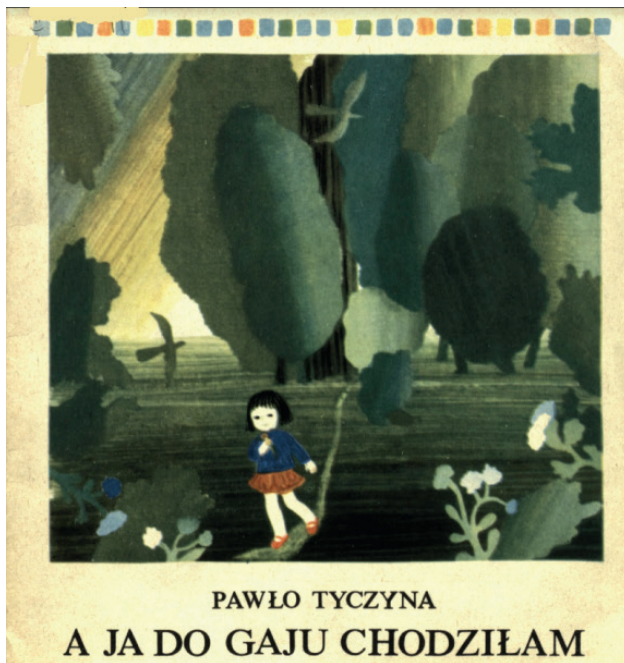
Niezmiennie zachwyca w tych książkach różnorodność wykorzystanych pomysłów ilustratorskich. Mimo różnorodności technik, inspiracji stylami artystycznymi (np. secesyjną linią), sztuką ludową, cepelią – mają one cechę

⁵ J. Dewey, *Sztuka jako doświadczenie*, tytuł oryginału: *Art as experience*, przeł. Andrzej Potocki, Wrocław 1975, s. 61.

⁶ Tamże, s. 65.

wspólną, mianowicie konsekwencję aranżacji przestrzeni obrazka, dookreślenia miejsc, postaci, przedmiotów organizujących scenerię. Właściwość ta sprawia, że ilustracje mogą też istnieć jako osobne, niezależne obrazy, swoiste plansze do ćwiczeń poglądowych. Inspiracja słowem jest tutaj oczywiście bezsprzeczna, nie jest jednak bezwzględna, dzięki czemu otwiera się obfitość czerpania ze znaczeń, sensów ilustracji, postrzegania ich „po swojemu” – do głębi indywidualnie.

W omawianych tutaj książkach ukraińskich obecne są najczęściej ilustracje całostronicowe albo umiejętnie wkomponowane w tekst, by go uzupełniać, dookreślać jego myśl przewodnią, motyw czy też postać przewijającą się na różnolitych poziomach czasowych i przestrzenno-narracyjnych. Tak pomyślane, prowadzą czytelnika przez opowiadaną historię, otwierają go na rzeczywistość, której aktualnie doświadcza, ale też której będzie doświadczał w przyszłości, na różnych etapach swojego życia. Czytelnik zyskuje w ten sposób pełniejszą, wieloaspektową stymulację wyobraźni, intensywniej odczuwa sensory i symbole wszyte w opowieść, dzięki czemu lepiej rozumie rzeczywistość, dokładniej czyta człowieka i jego świat. Oto stosowne egzemplifikacje:

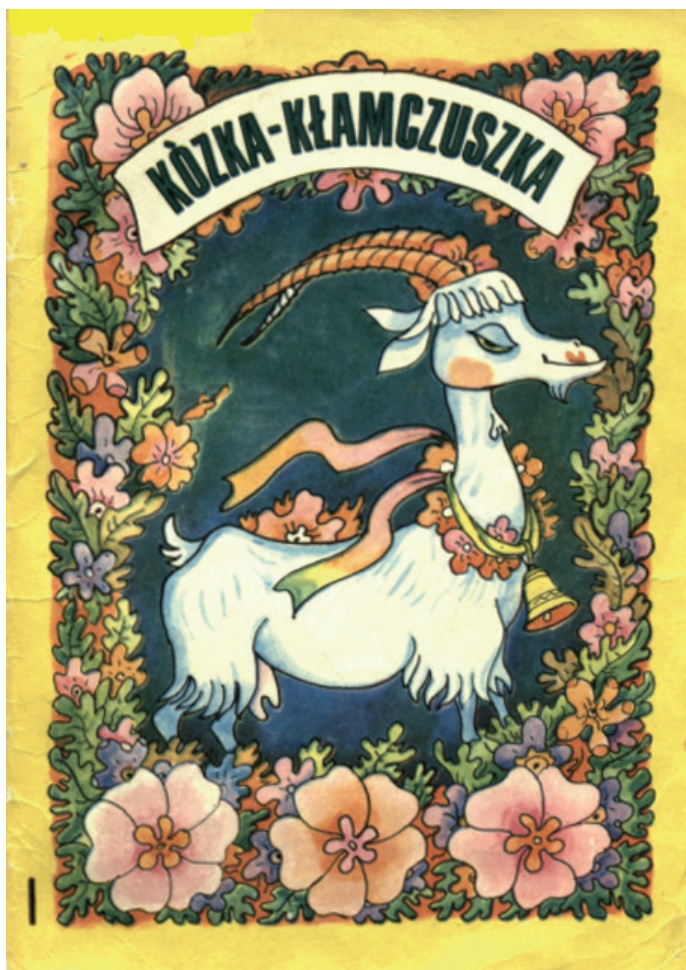

Ilustracja 5. Pawło Tyczyna, *A ja do gaju chodziłam*. *Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1985)

Ilustracja 7.
*Lisica i żuraw. Ukraińska bajka ludowa
dla dzieci w wieku przedszkolnym*
(Kijów 1982)

ilustracji i tekstu
s. 4-5

Ilustracja 9. *Kózka kłamczuszka*. *Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym* (Kijów 1983)

Zdarza się w omawianych książkach, że ilustratorzy rezygnują z przestrzeni realistycznej, stosując personifikację, przerysowanie, po to, by wyrazić osobliwości charakteru bohatera. Widać tu również zamiłowanie do ujmowania przestrzeni w sposób pejzażowy, niemal fotograficzny, skłonność do pewnych elementów geometrii (szczególnie w książkach: *Kózka kłamczuszka* czy *Lisica i żuraw*), do różnorodnego zastosowania linii, nieoczywistych kształtów czy też szerokiej gamy kolorów, co ilustrują inne przykłady:

Ilustracja 10.
*Kot i kogut. Ukraińska bajka ludowa
dla dzieci w wieku przedszkolnym*
(Kijów 1986)

Ilustracja 11.
*Kłos. Ukraińska bajka ludowa
dla dzieci w wieku przedszkolnym*
(Kijów 1984)

Dzięki mistrzowskiemu zharmonizowaniu bazowych elementów: ilustracji i słowa, a przede wszystkim dzięki uniwersalizmowi treści przypominanych tutaj ukraińskich książek obrazkowych, zasługują one aktualnie, w dobie progresu cyfrowości, w dobie niekwestionowanych zdobyczy inżynierii papieru – na ponowną, uatrakcyjnioną redakcyjnie edycję.

Można być pewnym, że w nowej odsłonie – książki dla dzieci tak znamiennych twórców, jak Ivan Franko, Łesia Ukrainka czy Pawło Tyczyna, doskonale sprawdziłyby się dzisiaj, w wielu obszarach służąc swoimi wartościami aksjologiczno-edukacyjnymi i reprezentując na szerszych płaszczyznach kulturowych ukraińską literaturę dla dzieci o wysokich walorach artystycznych.

LITERATURA

- Dewey John, *Sztuka jako doświadczenie*, przeł. Andrzej Potocki, Wrocław 1975.
- Franko Iwan, *Kiedy zwierzęta umiały mówić. Bajki o zwierzętach*, Kijów 1990.
- Kłós. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1984.
- Kot i kogut. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1986.
- Kózka kłamczuszka. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1983.
- Leszczyński Grzegorz, *Wielkie małe książki. Lektury dzieci. I nie tylko*, b.m. 2015.
- Lisica i żuraw. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1982.
- Pan Kocki. Ukraińska bajka ludowa dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1986.
- Trubłajini Mykoła, *O Natalce i srebrnej rybce. Bajka dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1980.
- Tyczyna Pawło, *A ja do gaju chodziłam. Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1985.
- Ukrainka Łesia, *Mamo, idzie już zima. Wiersze dla dzieci w wieku przedszkolnym*, Kijów 1985.
- Zagadki. Ludowe zagadki ukraińskie*, Kijów 1983.
- Zając Michał, *Nowe trendy w literaturze i ilustracji dla dzieci. Książka obrazkowa*, Kołobrzeg 2008.

SUMMARY

UKRAINIAN CHILDREN'S BOOKS.
POLISH EDITIONS DURING THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY
(AN OVERVIEW)

The text brings up editions of Ukrainian children's books present in Poland during the 1980s. A review of the edition by publisher "Veselka" of Kyiv reminds us about children's books authors, as well as translators and illustrators of picture books. The presented collection of publishers reveals a complex image of books addressed to young readers, as well as their unique selling point – illustrations.

Keywords: Ukrainian children's books, „Veselka”, picture book, art, Franko Ivan, Trubłajini Mykoła, Tyczyna Pawło, Ukrainka Łesia.